

תבונות

הגות עיון ופשוט
משיעורי

הג"ר דוד לייבל שליט"א

נערך ע"י תלמידיו

מדרע שמות החודשים העבריים הם פרסיים

בשבת זו נקרא את פרשת החודש העוסקת במצוות קידוש החודש מצווה זו הראשונה שניתנה לבני ישראל, והיא שקובעת את סדרו של לוח השנה היהודי. התורה סופרת את החודשים החל מ'החודש הראשון', הוא החודש בו יצאו ישראל ממצרים.

מפתיע אם כן לגלות שמניינם ושמותיהם של החודשים המוזכרים במצווה ראשונה זו, עברו שינוי משמעותי במהלך הדורות. כדי להבין זאת נעיין במקורות הדברים בדברי חז"ל ובראשונים.

טעמה של מצוות 'החודש הזה לכם' התבאר באריכות בפירוש הרמב"ן, המבאר כי מניין החודשים נועד לפרסם את נס יציאת מצרים:

"...ועם החודש הזה לכם ראש חדשים, שימנו אותו ישראל חודש הראשון, וממנו ימנו כל החדשים שני ושלישי עד תשלום השנה בשנים עשר חודש, כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול, כי בכל עת שנוכרי החדשים יהיה הנס נזכר, ועל כן אין לחדשים שם בתורה, אלא יאמר בחודש השלישי... ובחודש השביעי... וכן כולם. וכמו שתהיה הזכירה ביום השבת במנותינו ממנו אחד בשבת ושני בשבת, כאשר אפשר, כך הזכירה ביציאת מצרים במנותינו החודש הראשון והחודש השני והשלישי לגאולתנו."

הרמב"ן מוסיף לבאר כי ספירת החודשים כ'חודש ראשון' ו'חודש שני' היא מצווה מיוחדת, כדי שהזכרת החודשים תזכיר את יציאת מצרים, למרות שלאמיתו של דבר השנה מתחילה בתשרי ומסתיימת באלול, בכל זאת אנו מחשיבים את חודש ניסן כחודש הראשון ליציאת מצרים ולזכרון הגאולה.

"...שאין המנין הזה לשנה, שהרי תחלת שנותינו מתשרי, דכתיב 'וחג האסיף תקופת השנה', וכתיב 'בצאת השנה', אם כן כשנקרא לחודש ניסן ראשון ולתשרי שביעי, פתרונו ראשון לגאולה ושביעי אליה. וזה מעם ראשון הוא לכם, שאינו ראשון בשנה, אבל הוא ראשון לכם, שנקרא לו לזכרון גאולתנו."

אם כן, כיוון שמניין החודשים משמעותי כל כך, כיצד יתכן שכיום אנו קוראים לחודשים בשמותיהם המקובלים אצלנו, במקום למנותם על פי יציאת מצרים כפי שהצטוונו בתורה? ואף בדברי הנביאים אנו מוצאים זאת, זכריה מזכיר את שמות החודשים שבט וכסליו (א, ט, י, א), נחמיה את ניסן (א, ב), ובמגילת אסתר אנו מוצאים את טבת, סיון, וכמובן אדר. כך ששינוי שמות החודשים נעוץ היטב בספרי הנ"ך, למרות המצווה למנות את החודשים ליציאת מצרים. שמות החודשים הללו אינם שמות החודשיים העבריים כפי המוזכר בפרשתנו 'החודש הראשון' וכו' ומקורם הוא פרסי והיה נהוג גם אצל הגויים¹ כמובא בדברי חז"ל (ירושלמי ר"ה א, ב; ב"ר מ, ט) 'שמות חודשים עלו עמנו מבבל'.

דבר זה מתמיה במיוחד. מדוע העדיפו חז"ל כאשר עולים עם ישראל מבבל לקרוא לחודשים בשמות הגויים במקום להזכירם כנאמר בתורה על פי מניינם ליציאת מצרים.

תורה בכתב עברי או אשורי

שינוי משמעותי נוסף שנעשה בתקופה בה עלו ישראל מבבל, עשוי לשפוך אור על הבנת התהליך בו ישראל החלו לכנות את החודשים בשמותיהם הפרסיים:

אמר מר זוטרא ואיתמא מר עוקבא: בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי. ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש, והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמי. (סנהדרין כא:).

בדברי הגמרא נאמר כי בתקופת עזרא נעשה שינוי נוסף בכתב שבו אנו כותבים את התורה, גם כאן הדבר דורש תלמוד; מדוע התבצע שינוי כל כך מהותי בתורה - בכתב שבה היא כתובה. כיצד ייתכן שהתורה מזמן עזרא כתובה באופן שונה מספר התורה שכתב משה והניחו בקודש הקדשים?

נראה שהגמ' באה לענות על תמיהה זו, בהביאה ברייתא נוספת בסמוך למימרא של מר זוטרא:

'תניא, רבי יוסי אומר: ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו לישראל, אילמלא קדמו משה.'

הגמ' באה ללמדנו כי עזרא היה ראוי לתת את התורה בעצמו, ולפיכך היתה בידו הסמכות ליצור שינוי גדול שכזה.

1. יש לציין עם זאת שהנביאים מזכירים תדיר מלבד שם החודש גם את מספרו ליציאת מצרים ורק לאחר מכן החלו לקרוא לחודשים בשמותיהם בלבד, ועיין בדברי הרמב"ן שהובאו להלן.

2. כמבואר ברמב"ן כאן ועוד.

אלא שגם לאחר פתרונה של שאלת הסמכות, מן הראוי להבין מהי מטרתו של שינוי זה.

הקושי שבשיבת ציון

ימיו של עזרא היו ימיה של שיבת ציון. המלך כורש חתם על צו המאפשר ליהודים לחזור לארץ ישראל ולבנות את בית המקדש. על פניו נראה כי בעקבות בשורה זו יעזבו כל ישראל את הגולה בשירה וזמרה, ויבואו לבנות את בית ה', אך לא כך היה. רוב רובם של יהודי בבל נשארו במקומם ולארכץ ישראל עלו אנשים מעטים בלבד³. אותם העולים לא נמנו על הציבור ה'איכות' בעם, וכמו שאמרו חז"ל במסכת קידושין (טו), שכאשר עזרא עלה מבבל עשאה כסולת נקיה, ואת כל עשרה היוחסין (בעלי היחוס הפחות האמורים שם במשנה במסכת קידושין) העלה עימו לארץ ישראל. יהודי הארץ נושאים נשים נכריות⁴, ומנהיגיהם ונביאיהם מוכיחים אותם על כך שהם עושיקים עניים⁵ ומעלים בעלי מומין על גבי המזבח⁶.

הבעיה שעמדה בפני עזרא היתה כפולה, ראשית, קיים ניתוק רוחני בעצם העובדה שהעם לא רואה את שאיפותיו בסיום הגלות והעליה לארץ ישראל, ושנית, הגלות עצמה איזרחה שפה אחרת בפיהם של ישראל, והכתב של התורה - הכתב העברי העתיק - חדל להיות שגור בפיהם והם השתמשו בכתב אשורית שנהג בבבל⁷. כחלק מפעולות עזרא לפתור בעיות אלו התורה נכתבת בימיו בכתב האשורי אליו היו מורגלים לאחר גלות בבל, ומחליף את הכתב העברי והבלתי מוכר כעת. בכך הפך עזרא את התורה לנגישה יותר עבור העם, חיבר אותה אל השפה הנהוגה אצלם, כך שכל אדם שעלה מבבל יוכל לעסוק בתורה. לפעולה זו קיימת גם מטרה נוספת ולא פחות חשובה - בכך משתמר הקשר בין אנשי הגולה שנשארה בבבל אל התורה. לוי היו משתמשים העולים בכתב העברי העתיק, היה עשוי להיווצר נתק בינם לבין אנשי הגולה, שינוי הכתב לכתב האשורי שהגיע מבבל העניק גם לאנשי הגולה את תחושת השייכות להקמה המחודשת של עם ישראל בארצו.

עזרא ש'ראוי היה להינתן תורה על ידו לישראל' הוא שהיה בעל הסמכות לבצע שינוי מקיף שכזה. בשינוי זה, כאמור, מסר עזרא את התורה לישראל בפעם השניה, וחיבר את דור שיבת ציון לתורת משה.

נראה אם כן, שגם שינוי שמותיהם של החודשים עולה בקנה אחד עם מגמה זו. כאשר ישראל עולים מבבל הם מגיעים עם שמות חודשים הנהוגים בבבל, החכמים שבדור זה אינם מבקשים לבטל את שמות החודשים הפרסיים, אלא אדרבה לקחו את השמות הנכריים עצמם והפכו אותם לשמות חודשי ישראל. בשינוי זה הם יוצרים ומחזקים את החיבור הנדרש בין גלות בבל לעולים לארץ ישראל - חיבור שיש לו שני צדדים נדרשים, העידוד של היהודים בבבל לעלות לארץ ישראל, ומנגד יצירת קשר בל ניתק בין העולים לבין אלו שלא ירצו לעלות, לבל יוצר ניתוק בין העולים לנשארים.

הרמב"ם⁸ שם מוסיף על כך הסבר נוסף כי בעצם מה שמזכירים את החודשים בלשון בבל אנו זוכרים את חסד ה' על עם ישראל שהיה בשיבת ציון, משום שכאמור, העת בה אימצו חז"ל את שמות החודשים בלשון בבליה היה בתקופה זו.

לדעתנו יש בדבריו עומק נוסף, שכן דווקא שינוי זה הוא שמקיים את הזכרון של יציאת מצרים. אם היו ישראל ממשיכים להזכיר את החודש הראשון והשני למניין יציאת מצרים, לא היתה בכך כל שייכות ליהודים שעלו מבבל, אך שינוי שמות החודשים וכינויים בשמות שנלמדו בבבל יצרו חוליה שחיברה את יהודי הגולה לשרשרת ההיסטורית, מיזגו את היציאה מבבל והיציאה ממצרים זו לזו, כך שדווקא השינוי מביא לרצף תודעתי המחבר את העולים מבבל לעולים ממצרים.

תורה שבעל פה

תקופה זו של שיבת ציון ותחילת בית שני, מסמלת יותר מכל את מסירת התורה שבכל דור על ידי החכמים, שכן בתקופה זו הונחו אבני היסוד לתקנות חז"ל בכתנות עזרא. תקנות חז"ל בפרט והתורה שבעל פה בכלל מהווים את האופן המעשי של נתינת התורה המתחדשת בכל דור ודור בהתאם לצרכים של כל דור ודור.

קבלת שמות החודשים שהיו נהוגים בבבל יחד עם שינוי הכתב בספר התורה הם מאמץ גדול ומרחיק לכת שנעשה מכח סמכותו המיוחדת של עזרא על מנת לחבר את כל חלקי עם ישראל אל התורה. דבר זה מלמדנו היאך התורה חוזרת ונניתנת ושבה ונמסרת מאת הרועים הנאמנים שבכל דור ודור מתוך מטרה לייצר שיח תורני אחיד שיתאים לכלל חלקי עם ישראל על שנים עשר שבטיו. ככל וחישיבות הדבר תעמוד לנגד עינינו נוכל למצוא את הדרך הנכונה שכל אדם מישראל, מכל שנים עשר שבטי ישראל, תהיה שפתו אשר תהיה, יוכל למצוא את הדרך להתחבר אל התורה.

3. עזרא ב סד, שעלו מעט יותר מארבע ריבוא.

4. עזרא ט.

5. נחמיה ה.

6. מלאכי א ח (מלאכי זה עזרא או שהיה בימיו בסוף ימי הנבואה).

7. סנהדרין כב ע"א, 'למה נקרא אשורית - שעלה עמהם מאשור'. וראה עוד שם בסוגיית הגמרא והראשונים.

העלון יוצא לאור על ידי מכון 'תבונות', רח' יהודה הלוי 10 בני ברק
האורות והערות ולקבלת תכנים נוספים ניתן לפנות במייל: office@tvunot.net
לקבלת העלון במייל a@tvunot.net